

jen, že teoretická část neshrnuje celistvěji poznání v dané oblasti, ale při Kellerově produktivitě lze čekat, že příští jaro bude na stole další titul z řady *Základy sociologie* s názvem *Sociologie vzdělání* a ten mezeru vyplní.

Petr Soukup

Jan Eichler: *Terorismus a války na počátku 21. století*

Praha, Karolinum 2007, 352 s.

Monografie *Terorismus a války na počátku 21. století* Jana Eichlera z Ústavu mezinárodních vztahů má šest kapitol. Na první obecnější Dědictví studené války a nástup globalizace navazují dvě analytické o válkách z konce minulého století: Války v „historickém světě“ (v Africe, Asii a Latinské Americe) a Války za účasti USA a jejich spojenců – 90. léta dvacátého století (operace Pouštní bouře v roce 1991 v Iráku a operace Spojenecká síla v roce 1999 v Jugoslávii). Dále monografie pokračuje teoretičtější kapitolou Globální terorismus – nejvážnější bezpečnostní hrozba současnosti, poté je tu nejaktuálnější kapitola Války vedené USA a jejich spojenci po nástupu globálního terorismu. Publikace vyúsťuje v zobecňující kapitolu Shodné a rozdílné rysy válek na počátku 21. století.

Název *Terorismus a války na počátku 21. století* ne zcela odpovídá obsahu, neboť podstatná část textu se věnuje bezpečnostním problémům minulého století. Vhodnější by byl název *Terorismus a války na přelomu tisíciletí*. Pokud jde o strukturu práce, teoretičtější kapitolu Globální terorismus – nejvážnější bezpečnostní hrozba současnosti by bylo lepší rozdělit na části dvě: tu zabývající se terminologií umístit do úvodu a zobecňující do závěrečné kapitoly. Diskusní je pojem *globální terorismus*, který jevu, jež označuje, přisuzuje až osudový význam. Je otázkou, zda spíše než vědeckou kategorií není dílem médií, kterého se vděčně chopili i politici. Dochá-

zí tu k záměně metody ozbrojeného násilí a jeho aktérů, jimiž jsou zvláště stoupenci islámského radikalismu představovaného Al-Káidou v čele s bin Ládinem. Je tomu nejspíš proto, že aktéři jsou hůře identifikovatelní, kdežto terorismus je na první pohled zřejmý.

Eichlerovu práci je pro její poměrnou komplexnost možno hodnotit z hlediska bezpečnosti a vojenství, ale i zahraničních vztahů a ze zvoleného pohledu sociologického. Z teoretického hlediska se monografie opírá zejména o práce Samuela Huntingtona a Ulricha Becka.

Rozpad bipolarity vytvořil nové bezpečnostní prostředí, v němž zmizel strach z globálního střetnutí: snížil se počet lokálních válek o 40 %, vojáků a zbraní na polovinu, mrtvých a raněných i utečenců a uprchlíků na zlomek; to znamenalo snížení vojenských výdajů, demilitarizaci mezinárodních vztahů a zvýšení počtu států s demokratickým zřízením. Autor z toho vyvozuje: „Díky tomu se rozšířila základna pro naplňování teorie demokratického míru, podle které demokratické státy mezi sebou neválčí, protože za nejvyšší a nejcenější hodnotu považují lidský život. Pro dosahování svých cílů volí nekonfrontační, nevojenské prostředky.“ (s. 8) Nabízí se i hypotéza jiná, zda demokratické státy nevyvolávají bez zjevných ospravedlnitelných příčin konflikty se státy s odlišným politickým zřízením a zda opravdu v eurozóně rozsáhle zakořeňuje war-averse sentiment, tj. odmítavý vztah k válce. Nejednoznačné je i hodnocení kladné role zahraničních misí i nejrůznějších organizací včetně nevládních.

Pro autora je rozhodující střet dvou koncepcí: preventivní strategie preemptivního charakteru zdůrazňující použití vojenské síly, jak ji prosazuje podle modifikované Národní bezpečnostní strategie USA po 11. září 2001 Bushova administrativa, a preventivní strategie evropské, vycházející z Bezpečnostní strategie Evropské unie a z koncepce human security, která klade

důraz na řešení primárních politických, sociálních, ekonomických, etnických, náboženských, environmentálních aj. problémů, které bezpečnostní hrozby generují. Bezpečnostní hrozby nelze proto odstraňovat dosavadními strategiemi s převahou preemptivní, která dává přednost vojenskému zásahu; je nutné se orientovat na příčiny primární. Proto 1,2 biliónu amerických dolarů vydávaných ročně na ozbrojené síly by mělo být postupně přesouváno především tam. V subkapitole Vojenská síla v době globalizace má autor sice pravdu, že „ve vojenství nejde jenom o počty jaderných hlavic nebo divizí, dělostřeleckých prostředků, letounů a letadlových lodí“ a že „stále více narůstá význam zbraňových systémů a míry jejich sofistikovanosti“ (s. 48), ale to stačí jenom na primární vojenské vítězství, ne na dosažení plánovaných cílů. Proto ve většině válek a ozbrojených konfliktů např. Američané vojensky sice zvítězili, ale málokdy dosáhli demokratizace poražených zemí. Mýlné proto je autorovo tvrzení, že v souvislosti s revolucí ve vojenství zároveň „dále klesá význam velkých jednotek pozemního vojska“ a „vyhrává ten, kdo má lepší a modernější zbraně“ (s. 49). Neúspěchy v Afghánistánu a v Iráku jsou způsobeny především nedostatkem pozemních sil USA a členských zemí Severoatlantické aliance. Bez nich se asymetrická střetnutí nedají vyhrát.

Analýza válek na africkém, asijském a latinskoamerickém kontinentu ukazuje na jejich kruté důsledky. Po roce 1990 do současnosti jich bylo 120 se čtyřmi milióny mrtvých a se 40 milióny vyhnaných ze svých domovů. Jen jako příklad: Na africkém kontinentu šlo zejména o války v Alžírsku, Súdánu, Etiopii a Eritreji, Somálsku, Rwandě a Burundi. Jejich příčinami bylo v Alžírsku etnické napětí jako pozůstatek kolonialismu, soupeření o nerostné bohatství, osobní pýcha a rozdílné představy o politickém uspořádání. Taktikou boje se staly teroristické ozbro-

jené výpady a přepadání, charakteristickým rysem krutost – vraždění civilistů se zaměřením na inteligenci, loupení a vydírání venkovského obyvatelstva, což vedlo k vytvoření jeho vlastních ozbrojených milicí. V Súdánu se vleče občanská válka půl století. Bojuje tu armáda s povstalci, kteří navíc bojují mezi sebou. Po etnických čistkách je půl miliónu mrtvých a čtyři milióny vyhnaných, v poslední době zvláště v západosúdánské provincii Darfúru.

Jan Eichler rozlišuje terorismus demonstrativní (braní rukojmí, únosy, předem ohlášené výbuchy), destruktivní (cílem jsou představitelé společenského života) a sebevražedný (vědomé zabíjení nevinných lidí se čtyřnásobně vyšším počtem zabitých než při klasických teroristických útocích; v Izraeli je tímto způsobem zabita polovina obětí). OSN zastává stanovisko, že teroristické činy nemohou být ospravedlněny žádnými motivy politické, filozofické, ideologické, rasové, etnické, náboženské ani jakékoli jiné povahy. Autor z definic odvozuje společné: *Terorismus znamená politicky motivované, slepé, nerozlišené a bezohledné zabíjení nevinného civilního obyvatelstva*. Proti této definici je možné namítnout, že zužuje motivy terorismu, což v závěru publikace sice napravlují, ale díky je tu výrazněji soustředěna na formu boje než na hnutí a aktéry.

Autor za hlavního aktéra globálního terorismu považuje teroristickou síť Al-Káida v 60 zemích s velkou rozhodovací volností jejích součástí, s orientací proti Spojeným státům a s cílem vytvořit světový panislámský chalífát. S ní podle Françoise Heisbourga přichází hyperterorismus nebo podle Lawrence Freedmana superterorismus, a to nejen pro vysoký počet obětí, ale především nedozírné globální důsledky. Jejich vážnou příčinou je mj. chudoba, která se stává do značné míry zázemím násilí, ačkoli srovnává-li autor asijský a africký kontinent a jeho vazby na terorismus, jsou výrazně rozdílné, a hledáme-li příčiny, hraje tu nejspíš roli spojení s extrém-

ním islamismem. V této souvislosti je zjevná sakralizace sebeobětovavších se aktérů terorismu jako nejoddanějších stoupenců víry, za níž se jim má dostat odměny v posmrtném životě – stanou se oslavovanými mučedníky. Ačkoli se autor nezabývá osobností teroristů, příčinami jejich tíhnutí k násilí, nejsou jimi ani tak charakterové zvláštnosti, jako spíš odhodlání vyhovět požadavkům ideologie, v daném případě náboženské víry.

Autor se ztotožňuje s varováním Samuela Huntingtona, že „intervence Západu do záležitostí jiné civilizace je v multivilizačním světě pravděpodobně tím nejnebezpečnějším zdrojem nestability a potenciálního globálního konfliktu“ (s. 210). Přinejmenším zvyšuje počty odpůrců, a tím i nebezpečí permanentní asymetrické války, kterou spojenci nejsou schopni efektivně vést. Již samotné uvažování o kategorii války generuje preferenci vojenského přístupu. Jistě by bylo ideální rozdělení rolí, v níž by Američané řešili konflikt vojensky a Evropané se věnovali vytváření mírových podmínek, ale to by s tím museli Evropané souhlasit, což se ukazuje i z mnoha jiných důvodů iluzí.

Ani americká a ani evropská strategie nepřicházejí s tím, že reakce na 11. září mohla být jiná, sofistikovanější. Zvláště kdyby se vyhnula ztrátám na životech a horentním nákladům a stala se záležitostí profesionálů se speciálním určením, kteří by byli schopni po přesných zpravodajských informacích zasáhnout proti neseznamovanému a konspirativně jednajícímu nepříteli, zvláště vedoucím představitelům s rozhodovací pravomocí.

Ze sociologického hlediska stojí za pozornost, že se aktéři terorismu opírají nejen o kmenové kádry, ale zvláště o nenahraditelné aktivní (poskytují informace, doručují zbraně, poskytují byty a útočiště) a pasivní (šíří myšlenky hnutí, získávají podporu veřejnosti, poskytují peníze, tipují nové aktivní členy a v případě potřeby je nahrazují) podporovatele v hierarchizovan

vané a zároveň rozptýlené organizaci, která fungují i mezi evropskou muslimskou komunitou. Na dvou nejnižších stupních je existence a budoucnost terorismu závislá.

Nejvýznamnější je autorovo závěrečné zjištění, že zatímco se obvykle zvolenou strategií jedny bezpečnostní problémy vyřeší, následně vzniknou další. Nejčastěji proto, že vojenské operace jsou připravovány perfektně, ale mírová konsolidace obvykle improvizovaně. V bojových operacích se politici a následně velitelé obávají ztrát svých vojáků, zvláště pilotů, pokud však jde o civilní obyvatelstvo, péče již tak ohleduplná není. Proto přední americký vojenský odborník Edward Lutwak hovoří o tzv. postheroických armádách a postheroickém období. A Julian Lindley-French dochází k závěru, že strach z rizika je rakovinou západního vojenství. Proto do pozemních bojů přednostně se spojenci zasahují spolupracující místní jednotky, tzv. proxies (např. kosovští Albánci nebo Severní aliance v Afghánistánu, ale v této zemi při sovětské agresi i právě Al-Káida). Civilisté přicházejí o život nebo jsou zraněni nejen při teroristických útocích a vojenských střetnutích, ale mnoho obětí např. při americkém bombardování způsobovalo použití tzv. cluster bombs, které obsahují nad zemí vybuchující další munici. Po jejich použití v Jugoslávii a v Afghánistánu vyzval Mezinárodní červený kříž k jejich zákazu. Vyvolávané války provokují k odporu, a nenaleznou-li odpůrci účinnější metody, často se uchylují k metodám teroristickým. Cílem je donutit vlády spojeneckých států stáhnout se z bojových operací. Příkladem je Madrid a Londýn. Zatímco španělský premiér Zapatero španělské vojáky stáhl, britský premiér Blair nikoli. Je to varování k obezřetnosti při vysílání vojsk do zahraničních misí. Autor doporučuje vojska z těchto oblastí stáhnout. Vhodnější je podle něho rozmístit do konfliktních území vojska OSN s přednostním poskytováním humanitární pomoci. Nutné je i řešit pobyt muslimských menšin

v západních zemích, protože třetina muslimů žije v diaspoře.

Autorovu monografii lze hodnotit jako kvalitní. Podává obraz o zvoleném tématu. Její předností je preference evropské preventivní bezpečnostní strategie. Při preemptivní strategii hrozí, že globální terorismus vyčerpá západní civilizaci, jak pokud jde o lidské zdroje, tak finanční a hmotné prostředky, aniž se dosáhlo zamýšlených cílů – porážky teroristů a posílení demokracie. Slabinou práce je, že vychází pouze z anglosaské a francouzské literatury, nevšímá si textů východních, zvláště ruských, což vede k jednostrannosti, i přesto, že se ze západních autorů nevyhýbá těm s nejkritičtějšími pohledy. Nedostatkem je, že se nezabývá médii, které mají v problematice terorismu důležitou úlohu, často vyložené negativní, jelikož prezentují záměry aktérů terorismu. Autor také např. nepracuje s pojmem státního terorismu a partyzánského hnutí. K některým otázkám se autor explicitně nevyjadřuje, spíše cituje názorově blízké autory. Výrazněji se nevěnuje ani vývozu zbraní a technologií. Je zřejmé, že v tržním principu jsou zabudovány mechanismy spojené s těmito praktikami, které jsou silnější než hodnota svobody, demokracie a dokonce pud sebezáchovy. Slabinou Eichlerovy práce je prognostická dimenze, chybějí tu vývojové tendence, tzn. jak se na základě jeho analýzy bude měnit bezpečnostní situace ve světě a jaký to bude mít vliv na Evropu a na naši republiku. Ale to je spíš námět na další monografii.

Antonín Rašek

Michael Stewart: *Čas Cikánů*

Brno, Barrister & Principal 2005, 280 s.

Když začal M. Stewart v polovině 80. let v jedné osadě na severu Maďarska svůj terénní výzkum u skupiny olašsky hovořících cikánů, kteří si říkali Romové, bylo už více než zřejmé, že politika integrace této

části populace, uplatňovaná v socialistických zemích obdobným způsobem, selhala. Podle autora se zásadní konflikt odehrával v otázce vztahu k práci a k hodnotám, které vštěpuje. Jedna z obecných otázek, na kterou se kniha snaží odpovědět, se proto týká tohoto zvláštního typu sociálního inženýrství: jak je možné, že se lidé identifikovaní státem jako cikáni nestali vděčnými příslušníky dělnické třídy, přijímajícími podanou ruku s nabídkou sociálního vzestupu, a to navzdory vytrvalé snaze o jejich proletarizaci, kterou lze z kvantitativního hlediska označit za úspěšnou?

Politikou asimilace nebo integrace cikánů v socialistických zemích se zabývala řada autorů (W. Guy, Z. Barany, D. Crowe, I.-M. Kaminski), nicméně ani jeden z nich si nepoložil otázku, jak sami tito lidé asimilačním nebo integračním snahám rozuměli a s jakým zdůvodněním je odmítali (pokud je odmítali). Ve Stewartově podání se pak ukazuje, že vezmeme-li tuto perspektivu v potaz, můžeme dojít k překvapivým zjištěním nejen o jejich identitě, ale i o povaze sociálních vztahů za socialismu nebo obecně v industriálních společnostech. Pointa autorova příběhu totiž spočívá v tom, že komunisté svou snahou o přeměnu člověka, do které spadalo i vymýcení z jejich hlediska zaostalého životního stylu cikánů, bezděčně vytvářeli podmínky pro vznik kulturních odlišností. Převédeme-li výše zmíněnou centrální otázku studie do antropologického tázání, přináší Stewartova kniha ojedinělý záznam o tom, jak ti, již byli pokládáni svým okolím za příliš „hloupé a necivilizované na to, aby vůbec nějakou kulturu měli“, vehementně kultivují, oslavují a znovu vynalézají svojí odlišnost (s. 11). Na Stewartově zanícení pro pojetí sebe sama u Romů je patrná žánrová (spíše než teoretická) inspirace Patrickem Williamsem. Druhou výraznou Stewartovou inspirací je naopak skepse k takovému způsobu výkladu sociálních jevů, který nebere v potaz širší politicko-ekonomický kontext kulturních praktik. V prvním pří-